

ВИДИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Досліджуються питання поділу речових доказів на види, дається характеристика особливостей прямих і побічних, первісних і похідних речових доказів, їх взаємозв'язок. Обґрунтовується практичне значення поділу речових доказів на окремі види.

Ключові слова: види речових доказів, прямі та побічні речові докази, первісні та похідні речові докази.

Постановка проблеми. Дискусійним питанням в теорії цивільного процесуального права є класифікація речових доказів, які можуть досліджуватися судом у процесі здійснення судочинства в цивільних справах, тобто зведення їх у систему, зумовлену правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком, розподіл їх на групи за спеціальними ознаками і властивостями. Саме здійснення вичерпної та всебічної класифікації речових доказів у цивільному процесі сприятиме виявленню особливостей окремих видів доказів, урахування яких важливо у процесі збирання, дослідження й оцінки, що забезпечить правильне використання понять і термінів.

Ступінь наукової розробки проблеми.

До дослідження окресленої проблеми в різні часи підходили дослідники як теоретичних, так і процесуальних наук, таких як М. Г. Авдюков, С. С. Алексеєв, Р. С. Белкін, С. С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, А. Т. Боннер, С. В. Васильєв, Є. В. Васьковський, А. П. Вершинін, С. В. Нікітін, Ю. К. Осипов, В. К. Пучинський, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, С. В. Курильов, Л. Ф. Лісницька, Д. Д. Луспенник, І. В. Решетнікова, Б. К. Рижов, Т. В. Сахнова, В. І. Тертишников, М. К. Трешніков, Ф. Н. Фаткуллін, С. Я. Фурса, Т. В. Цюра, Д. М. Чечот, Н. О. Чечіна та інші. Але на сьогодні так і залишаються дискусійними питання щодо визначення критеріїв класифікації речових доказів, оскільки в такому випадку, якщо класифікація будь-якого правового феномену здійснена оптимально, тоді вона набуває не лише наукового, але й практичного значення, стає зрозумілою і доступною для будь-якого фахівця правоохоронної сфери, досить зручною й ефективною у використанні.

Метою цього наукового дослідження виступає ґрунтовний та всебічний аналіз класифікації речових доказів шляхом аналізу існуючих у теорії цивільного процесуального права різновидів, так і через формулювання авторських критеріїв для розподілу речових доказів на види.

Виклад основного матеріалу Поділ речових доказів повинен здійснюватися за певними критеріями, істотними для складових його видів,

що дозволяє виявити між ними відмінності та подібності, поглибити процес пізнання та дозволяє системно підійти до явищ, що вивчаються. Адже багатопланове значення класифікації речових доказів має засвідчити той факт, що провести поділ речових доказів за однією ознакою чи властивістю неможливо, враховуючи те, що недоцільно протиставляти одні докази іншим.

Необхідно визначити класифікацію речових доказів, як поділ їх на види, а окремих видів – на підвиди, що дозволить більш глибоко вивчити окремі докази, їх позитивні та негативні риси, виявити недоліки для процесу досягнення істини.

Спроби здійснити класифікацію доказів у процесі відправлення правосуддя здійснювалося вітчизняними науковцями та науковцями різних зарубіжних країн. Зокрема, у доказовому праві Англії і США, за словами В. К. Пучинського, судові докази розподіляються на усні і письмові; прямі й непрямі; безпосередні і опосередковані; первинні і вторинні; доброякісні й недоброякісні; справжні й несправжні; кращі докази тощо [1, с. 177 - 178].

Тим не менше, заслуговують уваги погляди тих учених-процесуалістів, які в основу класифікації і розподілу доказів на групи обирають такі важливі критерії, як джерела їх отримання, механізм формування, відношення до предмета доказування або обставин, що підлягають встановленню тощо. Так, на переконання А. О. Власова, найбільш вичерпними в юридичній літературі є такі види класифікації речових доказів: первинні і похідні, прямі і побічні [2, с. 184].

Розширює цю класифікацію В. В. Молчанов, який доповнює перелік різновидів речових доказів наступними класифікаціями: 1) характером зв'язку змісту доказу із фактом, що підлягає доказуванню; 2) процесом формування відомостей про факти; 3) за джерелом доказів [3, с. 131 - 132].

Розглянемо ці класифікації та сформовані в їх результаті різновиди речових доказів більш детально.

Характер зв'язку доказу з обставинами, що підлягають установленню, зумовлює наявність прямих і непрямих (побічних) доказів. Чимало

дослідників вважають, що доказ може бути безпосередньо пов'язаний з обставинами, що встановлюються. Саме тому такий доказ прийнято називати прямим. За правилом, прямий доказ має безпосередній зв'язок, що встановлює або спростовує наявність певної обставини. Докази, за допомогою яких не можна дійти однозначного висновку про наявність або відсутність будь-якого факту, називаються непрямими. Для підтвердження обставини недостатньо посилатися лише на один непрямий доказ [4, с. 121].

Як правило, вчені одноставні у визначенні термінів «прямий речовий доказ» та «побічний речовий доказ».

Так, прямі речові докази - це ті докази, які безпосередньо (прямо і однозначно) вказують на обставини (факти), що входять до предмету доказування [5, с. 185]. Отже, проблем щодо поняття та визначення ролі та значення прямих доказів у науці цивільного процесуального права в силу їх однозначності та вірогідності, як правило, не виникає. Інакша ситуація складається з використанням в цивільному судочинстві непрямих, тобто побічних доказів, які в результаті своєї так би мовити похідної природи об'єктивно створюють чимало теоретичних та практичних проблем у застосуванні цих доказів у конкретній цивільній справі.

Побічними доказами є такі докази, які безпосередньо не вказують на факт (обставину), що входить до предмету доказування, а має з ним лише опосередкований, багатозначний зв'язок [6, с. 6]. Зазначимо, що багатозначність передбачає зв'язок доказів з необхідним фактом, але не виключає зв'язку цього доказу з іншим фактом. Відповідно зі змісту побічного доказу може бути зроблено, як мінімум, два однаково вірогідних висновки про наявність або відсутність факту, що входить до предмету доказування у цивільній справі. При цьому, з особливостей побічних доказів виникає принципово важливий висновок: одного побічного доказу недостатньо для доведення необхідного факту, оскільки якість з можливих припущень, що впливає зі змісту цього доказу, хибне, тому для достовірного висновку про наявність чи відсутність факту необхідне не одне, а декілька побічних доказів у сукупності. Отже, побічний доказ указує лише на побічний факт, а тому юридичного значення він набуває в органічному взаємозв'язку з іншими доказами.

Справді, встановити обставини справи за допомогою непрямих доказів складніше, ніж при прямих доказах, однак непрямі докази не можна вважати другорядними, доказами другого сорту. Ці докази досить часто трапляються у процесі

розгляду справ і внаслідок правильного їх використання можна отримати достовірні висновки. Тому зв'язок побічних доказів між собою, як слушно зазначає О. І. Трусів, повинен бути таким, щоб усі вони були ланками одного ланцюга: при випаданні однієї ланки розпадається весь ланцюг, утрачає значення кожен побічний доказ окремо [7, с. 65].

Отже, проведене нами дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки: **прямі речові докази** - це ті докази, які безпосередньо (прямо і однозначно) вказують на обставини (факти), що входять до предмета доказування, а також це ті докази, які мають з необхідним фактом однозначний зв'язок, який дозволяє зробити висновок про наявність цього факту.

Зі змісту **побічного доказу** може бути зроблено як мінімум два однаково вірогідних висновки про наявність або відсутність факту, що входить до предмету доказування у справі. Крім цього, з особливостей побічних доказів слідує принципово важливий висновок: одного побічного доказу недостатньо для доведення необхідного факту, оскільки якість з можливих припущень, що впливає зі змісту цього доказу, є невірним. Тобто ці докази дають підстави лише для припущення про існування факту, що досліджується.

Проаналізувавши ставлення науковців до поділу речових доказів на первісні та похідні, вважаємо за потрібне сформулювати власне авторське визначення цих понять. Отже:

- **Первісні речові докази у цивільному судочинстві** – це предмети матеріального світу (як правило, оригінали), які є носіями інформації про обставини, що мають значення для справи в силу безпосереднього і первинного впливу на них доказових фактів.

- **Похідні речові докази у цивільному судочинстві** – це предмети матеріального світу (як правило, копії), які є носіями інформації про обставини, що мають значення для справи в силу непрямого, а опосередкованого впливу на них доказових фактів.

Дослідники цивільного процесуального права одноставні в тому, що використання в процесі доказування первинних доказів доцільніше, оскільки наявність проміжкових ланок при формуванні доказів, по-перше, може призвести до викривлення доказової інформації, по-друге, вплинути на створення у суду власної думки відносно обставин справи. Через це суд повинен прагнути до використання первинних доказів, адже очевидно, що похідні речові докази суд може витребувати тільки за відсутності первин-

них. У зв'язку цим, вважаємо одночасне використання в судочинстві у конкретній справі первинного і похідного від нього доказу беззмістовним і неприпустимим.

Поряд з досить поширеними класифікаціями речових доказів у цивільному процесі, висловлювались науковцями і так би мовити власні пропозиції щодо класифікації речових доказів.

Наприклад, В. В. Гордєєв, В. К. Колпаков залежно від характеру інформації, що отримує суб'єкт застосування, речові докази можуть бути переробленими (концентрованими) і звичайними. Останні надходять до суб'єкта без обробки, у тому вигляді та стані, у якому вони були отримані особою, яка їх передає [8, с. 19]. Окрім цього, О. Г. Давтян пропонує за процесуальною формою та в залежності від виду доказування розрізняти суворі та вільні докази. Суворими називаються речові докази, які отримуються в результаті огляду речових доказів тощо. Натомість вільні речові докази не пов'язані відповідною процесуальною формою і тому можуть бути вилучені з офіційних джерел пізнання [9, с. 67].

Враховуючи певний консерватизм доктрини цивільного процесуального права та усталену практику застосування положень цивільного процесуального законодавства, вважаємо, що наведені вище так звані «неординарні» класифікації речових доказів у цивільному судочинстві насправді не базуються на достатньому аналітичному підґрунті і не враховують ту роль, яку виконують саме речові докази у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах.

Отже, на підставі аналізу існуючих у процесуальних науках поглядів вітчизняних і зарубіжних учених-процесуалістів, у поєднанні з аналізом норм чинного Цивільного процесуального кодексу України та судовою практикою, дозволяє нам здійснити спробу розробки власних авторських класифікацій речових доказів.

Пропонується здійснювати класифікацію речових доказів за процесуально-правовою ознакою позовів, що розглядаються судом у порядку позовного провадження: 1) речові докази, що містять інформацію про обставини справи і використовуються при розгляді та вирішенні позовів про присудження (**виконавчих позовів**); 2) речові докази, що містять інформацію про обставини справи і 3) використовуються при розгляді та вирішенні перетворювальних позовів (**конститутивних позовів**); речові докази, що містять інформацію про обставини справи і використовуються при розгляді та вирішенні позовів

про визнання (**установчих позовів**), які можуть бути двох підвидів:

- речові докази, які досліджуються судом при вирішенні позитивних позовів про визнання;
- речові докази, які досліджуються судом при вирішенні негативних позовів про визнання.

Окрім вищенаведеного, вважаємо за доцільне запропонувати ще одну авторську класифікацію речових доказів у цивільному судочинстві. Зокрема, проведене нами ґрунтовне наукове дослідження найбільш поширених розподілів речових доказів на різновиди дозволяє нам стверджувати, що будучи носіями інформації про обставини, що мають значення для справи, предмети матеріального світу (інакше кажучи, речові докази) сприймають на собі відбитки цих відомостей про факти в абсолютно різноманітні способи. Вплив такої інформації може бути накладений на відповідний об'єкт зовнішнього світу або в природний, максимально органічний для даного предмету спосіб (наприклад, відбитки пальців чи сліди взуття на гладкій поверхні), або можуть мати характер цільового використання певного речового доказу за його функціональним призначенням (зокрема, зовнішні зміни обладнання, що залучене в професійній діяльності позивача чи виробничому процесі відповідача).

Отже, за характером впливу інформації на речові докази про обставини, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ, пропонуємо таку класифікацію: 1) речові докази, які зазнали **органічного впливу** інформації про обставини, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ; 2) речові докази, які зазнали **функціонального впливу** інформації про обставини, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ; 3) речові докази, які зазнали **природнього впливу** інформації про обставини, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ.

При цьому треба мати на увазі, що будь-які підходи до класифікації, визначення її критеріїв, віднесення доказів до тих чи інших видів і груп мають досить умовний характер і залежать від конкретних обставин, встановлення і доказування яких відбувається. Один і той самий доказ може бути віднесений до одного чи іншого їх різновиду, і жоден науковець чи практик ніколи не визначають раз і назавжди конкретний речовий доказ лише в одній єдиній їх групі.

Висновки. Класифікація речових доказів - це науково-теоретичне групування предметів матеріального світу у різновиди, яке, відповідно до вимог цивільного процесуального законодавства, здійснюється за певними критеріями, які притаманні змісту, формі, джерелам або іншим характерним ознакам речових доказів, з метою упорядкування і систематизації останніх заради їх оптимального використання в цивільному судочинстві.

Список літератури

1. Пучинский В. К. Английский гражданский процесс. – М. : 1974. – 208 с.
2. Гражданский процесс Российской Федерации / Под ред. А. А. Власова. – М. : Юрайт, 2003. – 584 с.
3. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : Учебное пособие. – М. : Зерцало. - М, 2012. – 354 с.

4. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. – М. : Мысль, 1964. – 179 с.

5. Гражданский процесс Российской Федерации / Под ред. А. А. Власова. – М. : Юрайт, 2003. – 584 с.

6. Курьлёв С. В. Объяснения сторон как доказательство в советском гражданском процессе. – М. : Госюриздат, 1956. – 157 с.

7. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств. – М. : Юрид. лит., 1960. – 105 с.

8. Колпаков В. К., Гордеев В. В. Докази і доказування в адміністративному судочинстві: Монографія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. – 127 с.

9. Гражданский процесс зарубежных стран: учебное пособие / под редакцией д-ра юрид. наук А. Г. Давтян. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 480 с.

Стаття надійшла до редколегії 28 лютого 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії Н.Д. Гетьманцевою.

М.А. Getmantsev

The types of material proofs in civil procedure

Summary

In the article are probed question of division of material proofs on kinds, description of features of direct and side, primitive and derivative material proofs, their intercommunication, is given. The practical value of division of material proofs is grounded on separate kinds.

Keywords: types of material proofs, direct and side material proofs, primitive and derivative material proofs.

М.А. Гетманцев

Виды вещественных доказательств в гражданском процессе

Аннотация

Исследуются вопрос разделения вещественных доказательств на виды, дается характеристика особенностей прямых и побочных, первобытных и производных вещественных доказательств, их взаимосвязь. Обосновывается практическое значение разделения вещественных доказательств на отдельные виды.

Ключевые слова: виды вещественных доказательств, прямые и побочные вещественные доказательства, первобытные и производные вещественные доказательства.